

Рідні думки
Голова спеціалізованої
Вченої ради Фр. 26.133.017
проф. Хоружий
Людмила Леонідівна

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.017 у
Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук,
професору
завідувачу кафедри теорії
та історії педагогіки
Педагогічного інституту
Хоружій Людмилі Леонідівні

Відгук

офіційного опонента Авшенюк Наталії Миколаївни, доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника, завідувача відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України на дисертаційну роботу Головатенко Тетяни Юріївни «Тенденції професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

1. Актуальність теми дослідження.

В умовах становлення й систематичного оновлення вітчизняної шкільної освіти проблема професійної підготовки вчителів початкової школи є надзвичайно актуальною, адже саме від готовності педагогів до участі в процесах розбудови шкільної освіти країни на засадах демократії та європейських цінностей залежить розвиток України в контексті європейської інтеграції. Актуальність дисертаційної праці підтверджується низкою ухвалених за останнє десятиліття нормативно-правових актів як на загальноєвропейському рівні, так і в Україні, які мають на меті оптимізувати професійну підготовку вчителів на засадах студентоцентризму в умовах розбудови демократичних інститутів; сприяти розвитку компетентнісного підходу та утвердження європейської ідентичності українських громадян.

Актуальність представленого дослідження зумовлена викликами, що стоять перед педагогічною спільнотою у сучасному суспільстві, приверненням уваги до культурного різноманіття й міжкультурного діалогу, швидким поступом цифрових технологій та розширенням доступу до світових і європейських практик забезпечення якості педагогічної освіти, важливістю і необхідністю інтеграції у дидактику педагогічної освіти оновлених інтерактивних методів взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

Поділяємо думку здобувачки, що попри висвітлення у вітчизняному науковому дискурсі окремих аспектів розвитку вищої (педагогічної) і шкільної освіти у Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі, комплексних досліджень тенденцій

професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу, особливо на тлі останніх економічних, політичних і суспільних перетворень не проводилося, а динамічні зміни, які є ознакою сьогодення, формують нові виклики, на які має реагувати освітня система. У контексті наведених вище міркувань вважаємо дослідження Головатенко Тетяни Юріївни «Тенденції професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу» своєчасним, що цілком відповідає суспільним викликам і запитам; результати якого сприятимуть удосконаленню організаційного, змістового, дидактичного аспектів професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти України.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (2016–2021) (державний реєстраційний номер 0116U002963). Тема дисертації затверджена Вченугою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (Протокол №12 від 14.12.2017 р.), уточнена Вченугою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (Протокол №8 від 23.09.2021 р.). Тема узгоджена Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Національній академії педагогічних наук України (Протокол №1 від 30.01.2018 р.).

2. Ступінь обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз змісту дисертації й публікацій Т.Ю. Головатенко є підставою для висновку про науkovу обґрутованість й достовірність представлених автором результатів дослідження. Високий ступінь обґрутованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується адекватно використаними методами дослідження, логікою викладу змісту роботи, значною інформаційною насиченістю дисертації. Виконана робота свідчить про вміння авторки систематизувати і узагальнювати наукові й практичні напрацювання в контекстних та нормативних аспектах досліджуваного явища, робити порівняльно-педагогічний аналіз, виокремлювати головне для опису тенденцій, пропонувати рішення та бачити перспективи розвитку обраної проблеми дослідження.

Викладений у вступі науковий апарат дисертації уможливив формування цілісного алгоритму розв'язання досліджуваної проблеми, на вирішення якої дисертантою спрямовано п'ять завдань дослідження. Відповідно до теми дисертації Т.Ю. Головатенко чітко визначила адекватні завданням теоретичні (абстрагування, конкретизація, узагальнення, аналіз), емпіричні (переклад, опис, порівняння) методи наукового пошуку та методи кількісної обробки результатів дослідження, що забезпечили кваліфіковану роботу з науковою літературою, нормативно-правовими документами, фактами і даними задля розкриття

теоретичних зasad професійної підготовки вчителів початкової школи; аналізу поняттєво-термінологічного апарату роботи, що уможливив виокремлення й характеристику базових понять дослідження; вивчення моделей професійної підготовки вчителів початкової школи у досліджуваних країнах; з'ясування спільних і відмінних тенденцій у підготовці вчителів початкової школи країн Бенілюксу та України; прогностичного обґрунтування розвитку вітчизняної системи педагогічної освіти; формулювання узагальнених висновків, виявлення раціонального й практично-ціннісного в наукових працях із порівняльної педагогіки. Обрані методи дослідження відповідають специфіці порівняльно-педагогічного дослідження і забезпечують валідність одержаних результатів

Переконливою є джерельна база дисертації, яка має важливе значення для обґрунтованості наукових положень і висновків. Вона відзначається різноманітністю і достатньою структурною повнотою, вміщує 283 джерела, з яких 168 – англійською, нідерландською, французькою, німецькою мовами, що слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи. Значна кількість опрацьованих дисертанткою джерел щодо безпосередньої підготовки вчителів початкової школи у Нідерландах, Бельгії та Люксембурзі вперше вводиться у вітчизняний науковий обіг. Матеріали більшості опрацьованих джерел узагальнено дисертанткою і представлено у вигляді схем, таблиць, рисунків (розміщені як у тексті дисертації, так і у додатках), які уточнюють структуру понять, процеси, зв’язки тощо.

Дисертація Т.Ю. Головатенко чітко структурована. Її зміст відповідає меті й завданням дослідження, відображає хід їх виконання. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 294 сторінки.

Використання інструментарію методології порівняльної педагогіки дозволило авторці у *першому розділі дисертації* вирішити перше і друге завдання, а саме: з'ясувати стан розробленості досліджуваної проблеми у педагогічній теорії і практиці України та зарубіжжя й довести її поліаспектність у національному та наднаціональному (європейському) вимірах.

На основі конкретизації ключових понять дослідження у працях українських і зарубіжних учених авторкою запропоновано власне визначення ключової категорії дослідження «професійна підготовка вчителя початкової школи у країнах Бенілюксу» як «системного, неперервного, керованого та динамічного процесу, який є результатом впливу історичних та соціокультурних чинників на освіту, кінцевою метою якого є сформованість професійно значущих компетентностей вчителя початкової школи з урахуванням його функціональних обов’язків, а результатом – суб’єктивний стан готовності суб’єкта до виконання професійних функцій вчителя початкової школи». Зазначене дало підстави для

розширення наукових підходів до розуміння феномену «тенденція професійної підготовки вчителів початкової школи», що витлумачено крізь призму процесуального (спрямований розвиток), системного (відкритої та синергетичної системи), результативного і контекстного (вплив комплексу історичних, політичних, соціальних, економічних та освітніх чинників) концептів. А також уможливило виокремлення тенденцій професійної підготовки вчителів початкової школи у національному та регіональному вимірі; їх обґрунтування, систематизацію і диференціацію за спільними й особливими показниками.

Послідовно розкриваючи історичний соціально-політичний контекст розвитку професійної підготовки вчителів початкової школи в країнах Бенілюксу, авторка представила нормативно-правове підґрунтя її реформування з опертям на норми так званого «м'якого права», що ґрунтуються на принципі координування освітньої політики та «жорсткого права», які носять юридично обов'язковий характер та делегують повноваження щодо тлумачення та реалізації норм виконавчим органам. Важливим є висновок про визначення тенденцій реформування освіти в межах «м'якого права», до яких дисертанткою віднесено: підвищення якості освіти, урахування запитів ринку праці щодо кваліфікації випускників, подальший розвиток компетентнісного виміру освіти та міжнародна співпраця в системі освіти, організація навчання на дослідницькій основі та впровадження творчості у професійну підготовку.

Другий розділ дисертації присвячено вирішенню третього і четвертого завдань дослідження, в якому, на нашу думку, дослідниці вдалося здійснити структурований аналіз різнопланових моделей професійної підготовки вчителів початкової школи в закладах вищої освіти країн Бенілюксу, що представлені організаційними, дидактичними, результативними компонентами. Інною, на нашу думку, є класифікація моделей на структурні (бінарна, унітарна, диференційна), функціональні (паралельна, послідовна) та підготовки випускника на підставі врахування освітньої політики країни, системи управління освітою, структури вищої освіти та перспектив майбутніх учителів на ринку праці. Важливим також вбачаємо встановлення переваг і недоліків кожної з моделей, що уточнено аналізом автентичних європейських документів та валідних досліджень зарубіжних науковців.

На підставі аналізу нормативних документів, що регулюють функціонування педагогічної освіти у країнах Бенілюксу та освітніх програм на рівні вищої освіти «бакалавра» у Бельгії (Фландрії, Німецькомовній спільноті Бельгії, Валлонії), Нідерландах, Люксембурзі дисертанткою ретельно вивчено зміст (освітня програма, структурно-логічна схема вивчення дисциплін, робочі програми вивчення дисциплін, де визначено тематику курсу.) та методичне забезпечення (методичні вказівки до курсу, діагностичний інструментарій курсу, де визначено технології, методи та форми) професійної підготовки вчителів початкової школи.

Заслуговує на увагу здійснений дисертанткою аналіз освітнього середовища закладів вищої освіти країн Бенілюксу на основі встановлених критеріїв (аксіологічно-ціннісне спрямування, інформаційно-змістове наповнення, організаційно-діяльнісне спрямування освітнього процесу), що уможливило виявити низку загальних і специфічних особливостей професійної підготовки вчителів початкової школи, а також сформулювати висновок про те, що підготовка вчителів у всіх досліджуваних країнах відбувається на бакалаврському рівні з основою на студентоцентрованому, соціоконструктивістському, середовищному, компетентнісному та практико-орієнтованому підходах; зміст навчання визначається закладом вищої освіти з урахуванням запиту роботодавців.

Беззаперечною цінністю рецензованого дослідження є структурування тенденцій професійної підготовки вчителів початкової школи за трьома рівнями узагальнення: загальноєвропейським, національним та інституційним, в основу якого покладена ознака рівневості, а також виокремлення на кожному рівні спільних і відмінних тенденцій в межах європейського регіону Бенілюкс.

В умовах інтенсивного реформування вищої педагогічної освіти в Україні, маємо позитивно відмітити зазначені наукові здобутки дисертантки, осмислення яких у подальшому, сприятиме, на нашу думку, оновленню вимог до освітньо-професійних програм з підготовки здобувачів на першому рівні вищої освіти в Україні, а також приведення до міжнародних стандартів процедур оцінювання їх якості. Структуровані знання про особливості розвитку професійної підготовки вчителів початкової школи у трьох досліджуваних країнах стали валідним підґрунтям для розроблення рекомендації щодо імплементації конструктивних ідей зарубіжного досвіду професійної підготовки вчителів початкової школи у вітчизняну освітню практику на загальнодержавному та інституційному рівнях: за нормативно-правовим, організаційним та змістово-методичним напрямами. Зазначені рекомендації запропоновані дисертанткою у *третьому розділі дисертації*, і, в цілому, спрямовані на вирішення п'ятого завдання дослідження. Рекомендації розроблено з використанням методів екстраполяції на підставі компаративного аналізу визначення нормативно-правових, організаційних, змістових і процесуальних особливостей, що притаманні системам підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу та України.

Загальні висновки логічно поєднані зі змістом дисертації і відображають основні результати дослідження відповідно до його завдань. Результати порівняльно-педагогічного дослідження Т.Ю. Головатенко супроводжуються матеріалом у графічному відображені, у вигляді 7 таблиць та 11 рисунків, які суттєво розширяють і поглиблюють змістове поле дисертаційного дослідження. На позитивну оцінку заслуговують 17 змістовних додатків до дисертаційної роботи, які вдало доповнюють її зміст автентичними документами. У додатках представлено статистичні дані та фактологічний матеріал, зокрема нормативні

вимоги до професійної кваліфікації вчителів початкової освіти в країнах Бенілюксу, навчальні плани закладів вищої освіти Бельгії, Нідерландів та України, що конкретизує й унаочнюю важливі аспекти рецензованого дослідження.

3. У дослідженні Т.Ю. Головатенко розв'язані актуальні завдання, що мають наукову новизну та теоретичне значення. Вони, зокрема полягають у тому, що вперше здійснено порівняльно-педагогічний аналіз проблеми професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу, зокрема Бельгії, Нідерландів і Люксембургу на засадах компетентнісного й середовищного підходів; схарактеризовано варіативні моделі професійної підготовки вчителів початкової школи країн цього регіону; виокремлено спільні та відмінні тенденції професійної підготовки вчителів початкової школи в освітніх системах країн Бенілюксу; на підставі порівняння підходів до організації професійної підготовки вчителів початкової школи України та Бенілюксу розроблено рекомендації щодо імплементації прогресивних ідей зарубіжного досвіду у вітчизняну систему педагогічної освіти.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Результати дослідження, наукові положення, висновки та рекомендації достатньо вичерпно висвітлено у 18 публікаціях, що представлені 4 статтями у наукових фахових виданнях України з присвоєнням категорії «Б», 1 публікацією у закордонному виданні, що проіндексоване в базі даних Scopus, 13 працями, в яких додатково відображені результати дослідження.

Особистий внесок здобувача у 3 публікаціях, написаних у співавторстві, чітко обґрутований у вступі до дисертації.

5. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що Т.Ю. Головатенко у підрозділі 3.2. дисертації сформульовані рекомендації про врахування у вітчизняній педагогічній освіті прогресивних ідей з досвіду країн Бенілюксу щодо ефективної організації професійної підготовки вчителів початкової школи в умовах вищої освіти. Теоретичні положення та обґрунтовані практичні рекомендації можуть слугувати науковою основою у процесі модернізації системи вищої педагогічної освіти в Україні, насамперед, для розроблення концептуальних, стратегічних і нормативних документів із проблем підготовки вчителів початкової школи у цілому та моделювання альтернативних підходів до професійного становлення педагогів, зокрема.

Насамперед, матеріали дисертації можуть бути використані українськими науковцями в порівняльно-педагогічних студіях, а також для розроблення й поглиблення змісту освітніх, освітньо-професійних, освітньо-наукових програм в галузі 01 «Освіта/педагогіка»; дисциплін з порівняльної професійної педагогіки, педевтологічних студій, міжкультурних наукових комунікацій. Матеріали дисертації слугують корисним джерелом для вдосконалення професійної

компетентності та професійного розвитку викладачів закладів вищої освіти, фахівців з розроблення освітньої політики та освітнього законодавства.

До перспективних напрямів подальших наукових розвідок належить вивчення: тенденцій реформування професійної підготовки вчителів початкової школи; системи удосконалення зовнішнього забезпечення якості професійної підготовки вчителів початкової школи; досвіду внутрішньої співпраці ЗВО країн Бенілюксу щодо професійної підготовки вчителів початкової школи; підготовка вчителів початкової школи до роботи у мультилінгвальному середовищі.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес українських ЗВО та наукових установ, зокрема: Київського університету імені Бориса Грінченка (Акт № 23-н від 19.08.2021); Інституту педагогіки НАПН України (Акт № 369 від 20.09.2021); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Акт від 21.09.2021); Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Акт №1/1153 від 05.10.2021) про що свідчать відповідні документи, наведені у додатках до дисертації.

Рівень апробації результатів дослідження також є достатнім і підтверджується участю дисерантки у 14 міжнародних і 13 всеукраїнських науково-практичних масових заходах різного рівня. На особливу увагу заслуговує реалізація дисеранткою можливостей презентувати результати дослідження під час участі у науково-практичних масових заходах, що відбувалися у європейських країнах, зокрема Греції, Бельгії.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

У цілому позитивно оцінюючи новизну, теоретичне і практичне значення рецензованого дослідження, обґрунтованість отриманих результатів, вважаємо за необхідне висловити зауваження та побажання щодо його можливого удосконалення.

1. Відзначаючи якісний рівень методології здійсненого порівняльно-педагогічного дослідження, вважаємо, що до основних підходів варто було б додати аксіологічний підхід з метою визначення ціннісних пріоритетів підготовки вчителів початкової школи у ЗВО країн Бенілюксу.

2. Вагомим науковим здобутком дисерантки є розгорнутий аналіз змістово-методичного забезпечення професійної підготовки вчителів початкової школи у п'яти ЗВО країн Бенілюксу, який здійснено у розділі 2. Втім, на нашу думку, потребує пояснення вибір зазначених ЗВО з-поміж інших в країнах, що досліджуються.

3. З метою виокремлення спільніх і відмінних тенденцій професійної підготовки вчителів початкової школи в країнах, що досліджуються, авторка здійснила аналіз її змістово-методичного забезпечення. На наше переконання, робота значно виграла б за умови конкретизації чітких критеріїв порівняння, а

також узагальнення дослідницького пошуку у вигляді порівняльної таблиці спільніх і відмінних тенденцій у розрізі кожної окремої країни.

4. Відзначаючи ретельну роботу Головатенко Т. Ю. з упорядкування додатків до дисертації, зауважимо, що представлена наукова робота набула би більшої цінності за умови характеристики технологій, які застосовуються в освітньому процесі підготовки вчителів початкової школи в країнах Бенілюксу на сучасному етапі.

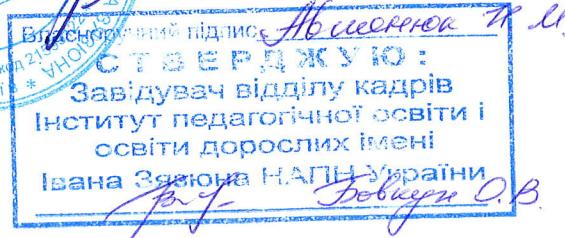
З аналізу тексту дисертації офіційним опонентом вбачається **дотримання здобувачкою вимог академічної добродетелі** в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, через що не зменшують наукову новизну, теоретичну й практичну значущість дисертаційної роботи, що рецензується, та зосереджують увагу на більш докладному вивченні окремих проблем педагогічної освіти й науки загалом. Дисертація «Тенденції професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти країн Бенілюксу» є завершеною науковою працею, в якій її авторкою, Тетяною Юріївною Головатенко, отримано нові науково обґрунтовані результати в галузі педагогічної освіти та порівняльної професійної педагогіки, що дали змогу автору здійснити вирішення актуальної проблеми щодо обґрунтування теоретичних, нормативних, організаційно-педагогічних зasad та визначення тенденцій професійної підготовки вчителів початкової школи в умовах вищої освіти країн Бенілюксу.

Дисертація Т. Ю. Головатенко відповідає тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її автор Головатенко Тетяна Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу зарубіжних
систем педагогічної освіти і
освіти дорослих Інституту
педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Заязюна
НАПН України

Н.М. Авшенюк